

ACTES DEL XXè CONGRÉS D'HISTÒRIA DE LA MEDICINA CATALANA. Vic. Juny 2018

DUES MANS AL MANUSCRIT DE JACME D'AGRAMONT

CREMADES, Francesc

RESUM: El Regiment contra pestilència de Jacme d'Agramont mostra la cal·ligrafia de dos escrivans, un dels quals escrigué la pàgina 8 v, la major part de 9 r i la primera recepta, en feu la revisió general i hi introduí rectificacions d'estil i intercalacions. La troballa d'una nota on consta la reposició, cap a 1387, d'uns documents des del castell a l'arxiu parroquial de Verdú planteja la possibilitat que hi fóra el manuscrit d'Agramont. Aquests fets, comunicats en aquest treball, estimulen a descartar que l'única còpia que es conserva del Regiment en siga la primera còpia cal·ligràfica.

PARAULES CLAU: Agramont; pestilència; regiment; manuscrit; segle XIV.

RESUMEN: El Regimiento contra pestilencia de Jacme d'Agramont contiene la caligrafía de dos escribanos, uno de ellos escribió la página 8 v, la mayor parte de la 9 r y la primera receta, hizo la revisión general e introdujo intercalaciones y cambios en el estilo. El hallazgo de una nota donde consta la reposición, hacia 1387, de unos documentos desde el castillo al archivo parroquial de Verdú hace verosímil que entre ellos estuviera el manuscrito de Agramont. En este trabajo se analizan estos hechos y se plantea la posibilidad de que la única copia que se conserva sea la primera copia caligráfica del Regimiento.

PALABRAS CLAVE: Agramont; pestilencia; regimiento; manuscrito; siglo XIV.

INTRODUCCIÓ

Enric Arderiu¹, arxiver d'Hisenda i de la Biblioteca Provincial de Lleida, va descobrir el manuscrit *Regiment de preservació a epidímia o pestilència e mortaldats*, un dia de juny del 1909, a l'arxiu de l'església parroquial de Santa Maria de Verdú i, a banda d'un emotiu relat del moment de la troballa, va fer una descripció del document. Malgrat la seua minuciositat, que el va dur a detallar-ne fins i tot la filigrana, no esmenta que la cal·ligrafia delata la presència de dos escrivans diferents, un de principal, a qui es deu la major part del text, i un altre de secundari que va escriure les pàgines 8 v i 9 r, aquesta última fins a la meitat de la línia 20 de la columna b (vegeu: Graella de comparació cal·ligràfica).

Vaig percebre la presència de les dues mans amb motiu de la redacció de la meua tesi doctoral, que aborda l'estudi i la traducció al castellà de l'obra d'Agramont², i no em consta que cap altre autor l'haguera esmentada abans. Es va publicar aquesta particularitat a la nova edició de la transcripció i l'estudi lingüístic deguts a Joan Veny³ que, sota el títol *Regiment de preservació de pestilència (1348)*, es va fer el 2015, on vaig col·laborar redactant-ne la introducció, i que és la font de les transcripcions que es reproduïxen en aquest treball.

El manuscrit s'ha digitalitzat sota la direcció de Xavier Luna-Batlle³ i es pot consultar, amb accés lliure des de qualsevol ordinador, a la pàgina web de la Memòria Digital de Catalunya⁴. L'alta qualitat de la digitalització hi permet descobrir detalls que havien passat desapercebuts fins ara. Alguns són anecdòtics, com la paraula 'quoixins' que apareix al marge inferior de la pàgina 9 r, sota la columna b, i que molt probablement es deu al fet que algun usuari desconeixia el significat del mot 'oreyllés', escrit a la línia 11 de la dita columna. Pareix ser que, una volta esbrinat el seu significat, va preferir apuntar-lo. Altres matisos del manuscrit, en canvi, són importants perquè indueixen a creure que l'escrivà secundari no només va cal·ligrafar les dues pàgines abans esmentades, sinó que a més va revisar el text una volta que estava finalitzat i hi va introduir rectificacions. Amb l'objectiu de fer menys feixuga la lectura dels paràgrafs que vénen a continuació, el lector que hi estiga interessat pot seguir sobre la digitalització les descripcions que s'esmentaran.

OBSERVACIÓ CAL-LIGRÀFICA

Al marge esquerre de la pàgina 2 v s'ha afegit 'temps de', amb un signe d'atenció que remet a incloure els mots a la línia veïna, on també s'indica que, a un cert lloc, s'ha d'afegir el mot 'de', i la redacció de la frase original "E aytal temps pot ésser dit epidímia o pestilència" es modifica a "E aytal temps pot ésser dit 'temps de' epidímia ho 'de' pestilència" (vegeu: Imatge 1). No s'hi ha corregit cap omissió, sinó que s'ha dut a terme una rectificació d'estil. En efecte, en alguns escrits mèdics de l'època es considera que la pestilència és el canvi en la naturalesa de l'aire, mentre que en altres es defineix com les conseqüències d'aquest canvi. Amb tot, és un concepte que roman en l'ambigüïtat en molts autors⁵, i es constata que, en el *Regiment d'Agramont*, la primera redacció sembla indicar que la pestilència és ja el canvi en l'aire, mentre que amb les paraules afegides pareix que es juga amb el doble sentit.

És arriscat afirmar només des dels mots 'temps de' i 'de' que la rectificació pertany a la mà de l'escrivà secundari, però així es pot deduir per la diferència de dibuix que en elles presenta la lletra 'e' comparada amb la 'e' del text general. Davant de la sospita que aquesta fóra la primera intervenció feta en el curs d'una revisió del text una volta que estava terminat, es va aplicar l'observació cal·ligràfica a altres rectificacions i anotacions al marge, i es va concloure, per exemple, que tant la cal·ligrafia com el signe d'intercalació al fragment sobre paper raspat i al marge del final de la columna b de la pàgina 7 r pertanyen al segon escrivà. Així mateix està corregida per la segona mà, sobre paper raspat, la paraula 'sanitat' a la pàgina 6 r, columna a.

Un fragment més llarg que apareix al marge a la pàgina 12 r també es pot atribuir, per la cal·ligrafia, a l'escrivà secundari (vegeu: Imatge 2). I ací es pot parlar d'una crida a fer una intercalació de text dintre de la columna b, perquè al costat del dit fragment figuren uns signes que així semblen indicar-ho i perquè el paràgraf de la columna b, escrit per l'escrivà principal, té sentit complet sense cap més afegit: "E a provar la gran eficàcia e la gran vertut de la nostra ymaginació en lo nostre

cors e en les nostres obres, podem adur per provació una aytal experiència, car si hom pose l quayrat de fust en terra plana no y ha degú no vage de la un cap a l'altre sens sosteniment, axí que no caurà”, i el fragment que s'hi vol intercalar està redactat de manera que enllaça coherentment amb l'anterior: “E a provar la gran eficàcia e la gran vertut de la nostra ymaginació en lo nostre cors e en les nostres obres, podem adur per provació ‘primerament la Sancta Scriptura, car legim (Genesis XXX capítulo) que les oveyllles [...] parien enapprès aynels e cabrits de diverses colós e plapats de blanch e de negre. Encara a provar açò meseix podem aportar e induir’ una aytal experiència, car si hom pose l quayrat de fust en terra plana no y ha degú no vage de la un cap a l'altre sens sosteniment, axí que no caurà”.

Una intercalació similar s'indica a l'última pàgina, en un fragment que està molt malmès. El text del cos general resa: “[...] li plàcie encara de preservar a nós en lo temps esdevenidor”. I amb l'afegit dels mots escrits al marge queda: “[...] li plàcie encara de preservar a nós 'e a totes les altres ciutats i lochs del regne' en lo temps esdevenidor”.

Altra modificació en l'estil de la redacció, introduïda per l'escrivà secundari en una possible revisió general, figura a la columna a de la pàgina 12 v, on el text inicial diu: “Donchs maniffesta cosa és que haver ymaginació de morir en aytal temps e haver paor de morir és cosa molt dampnosa e de gran perill”; i amb la modificació indicada resa: “Donchs maniffesta cosa és que haver ymaginació de morir en aytal temps e haver-'ne' paor de morir és cosa molt dampnosa e de gran perill”. Sembla que en el segle XIV ja tenien problemes per fer servir correctament els pronoms febles.

Junt a rectificacions d'estil, es troben al manuscrit correccions d'errors i d'omissions que es deuen unes voltes a la mà de l'escrivà principal i altres voltes a la del secundari. Es distingeixen tant per la cal·ligrafia com pel dibuix dels signes d'intercalació. Així, la mà principal va afegir al marge de la pàgina 4 r “en lo Segon libre dels Reys, XXVIII capitulo”; “ho de lavendula” a la pàgina 10 v; “manne electe” al costat de la columna a de 12 r, i “leyt” al marge dret de la pàgina 12 v. L'escrivà secundari escrigué “sanent o levor de”, és a dir, “sement o llavor de” al marge esquerre de 13 r; afegí la lletra ‘a’ a la línia 16, columna b, de la pàgina 13 r i, una volta corregida aquesta omisió, “E si aquest emplaustre” es transforma en “E si ‘a’ aquest emplaustre”; també a la pàgina 13 r, a la línia 23 de la columna b, incorpora la lletra ‘e’ final al mot “Alexandri’e”, que l'escrivà principal havia oblidat. Igualment afegí una ‘e’ oblidada a la primera línia de la columna b, a la pàgina 13 v, i la frase “E que açò age veritat, declar-ho per manera d'exemple en la sua definició”, queda: “E que açò age veritat, declar-ho ‘e’ per manera d'exemple en la sua definició”.

Quan es va enquadrar el manuscrit, probablement l'any 1917, se'n va assegurar la preservació, però es va cobrir en part alguna anotació al marge, com és el cas de “manne electe” (12 r) i de “sanent o levor de” (13 r). La transcripció paleogràfica que n'havia fet Enric Arderiu¹ quan els folis estaven deslligats ofereix els mots sencers.

Al text del Regiment apareixen unes línies escrites per l'escrivà secundari que podrien passar desapercebudes perquè només en són cinc i estan incorporades al cos general del text. Es corresponen amb la redacció de la primera recepta i es troben a la pàgina 10 r, en la columna a, on ocupen les línies 16 a 20. Al final de la línia 15 hi ha el mot 'cinamomi' ('cinamomi alitimi'), amb una cal·ligrafia que difereix d'aquella que trobem a la mateixa paraula escrita a la línia 17 (vegeu: Imatge 3). En el primer cas la mà pertany a l'escrivà principal, i en el segon pertany al secundari. Aquesta substitució d'un escrivà per l'altre acaba amb la paraula 'sufficit', justament quan ho fa la recepta. Sembla que el canvi comence després de 'cinamomi alitimi', però una observació atenta i la comparació amb la cal·ligrafia de les receptes posteriors, escrites ja totes per l'escrivà principal, descobreix que el signe de 'recepta' (R) que precedeix el primer 'cinamomi' també és diferent.

Es podria conjecturar que el text es copiava al dictat per una persona poc avesada a escriure els signes propis de les receptes redactades en llatí. Probablement el signe R el va dibuixar el segon escrivà (que tal volta era la mateixa persona que dictava des d'un esberrany, i que amb posterioritat va revisar el resultat de la còpia), després continuà la primera ploma amb les paraules 'cinamomi alitimi' però, quan va haver d'escriure el signe d' 'unça' (ʒ), davant del desconeixement de la forma correcta de fer-ho, la segona persona decidí redactar completa la recepta al mateix temps que ensenyava a l'escrivà principal els signes usuals per a les unitats de mesura (vegeu: Graella de signes a les receptes).

Abunda en aquesta possibilitat el fet que, quan a la pàgina 12 r s'ha d'escriure, dues voltes a la línia 10 de la columna a, el signe d' 'escrúpol' (ʒ), que no apareix a cap altre lloc, la primera volta es fa amb un traç ferm, mentre que el traç de la segona apareix insegur. Es pot aprofundir més en l'observació, i el lector podrà adonar-se'n que per al signe de 'dracma' (ʒ) l'escrivà principal imita el dibuix traçat pel secundari en la primera recepta, fins que se n'adona que aquest signe no és més que una 'z' (ʒ) i decideix traçar-lo segons dibuixa la 'z' ell mateix. Aquesta transformació es produeix a partir de la línia 18 de la columna b en la pàgina 11 v.

El Regiment segueix, amb alguna excepció, els costums de l'època de redactar en romanç les prescripcions quan s'adreçaven a la població general, els ciutadans de Lleida en aquest cas. El fur VIII de València, dictat per Alfons el Benigne l'any 1329, estableix: "Metges, axí físichs com cirurgians, les receptes que dictaran hajen a dictar en romaç, declaran los noms de les herbes e de les altres coses medicinals en lur nom comú e vulgar. E axí mateix hajen a declarar los noms del pes o mesura de les dites coses, en manera que·s puxa clarament entendre per la gent popular"⁶. En canvi, quan Agramont redacta les receptes adreçades als especiers –"don aytal recepta l'especier", escriu a la pàgina 11 r, columna b–, ho fa en llatí, i en el fur IX de València Alfons el Benigne mana: "Ordenam que cascun metge, axí físich com cirurgià puixa ordenar les medecines en aquell lenguatge en què l'especier qui les aurà a configir les puga bé entendre, no contrastant qualsevol fur o ordinació feta en contrari"⁶. Si els apotecaris treballaven amb receptaris escrits en llatí, el metge havia de redactar les receptes en aquesta

llengua i les unitats de mesura segons els signes habituals en elles. No resulta estrany, així, que l'escrivà principal desconeguera aquests signes específics i l'haguera de substituir la primera volta l'escrivà secundari, que probablement estaria familiaritzat amb el món de la medicina.

A l'última pàgina, una volta que ha acabat el text del document, es troben unes línies afegides que han estat una incògnita tant per allò que diuen com per la data i la intenció amb què van ser escrites (vegeu: Imatge 4). Enric Arderiu¹ només assenyalà que, amb una mica de dificultat, s'hi pot llegir "Factum... CCCLXXXVII", que molt bé podria tractar-se de la data de la còpia. I atribueix, sense cap mena de dubte, la lletra del manuscrit al segle XIV.

Si es fa un esforç per llegir aquestes línies a la còpia digitalitzada després d'ampliar-la, tal volta se'n pot extraure alguna informació més:

"jhs Abrem ?..
jhs Abrem ?..
Al molt honrats Seyn...
Fac[tum?] Maestr ?
ccclxxxvii jhs"

Pareix que la línia 3 repetisca el començament del document: "Als honrats e discrets senyors pahers...", però només es pot estar segur de la data final: "(M) CCCLXXXVII".

Arderiu va apuntar, tan sols com a hipòtesi, que l'any podria ser el de la còpia, però han aparegut amb posterioritat algunes notes que ho fan reconsiderar.

UNA REPOSICIÓ DE DOCUMENTS

Farré Targa⁷ va inventariar l'extraordinari arxiu parroquial de Santa Maria de Verdú i en el curs de la tasca apuntà el fet, gens estrany en qualsevol arxiu de l'època, que s'hi troben documents d'altres parròquies, així com manuscrits que no tenen res a veure amb la institució eclesiàstica, com és el cas del Regiment mèdic que ens ocupa. Farré aventura, com a possible causa d'intercanvi de documents, que l'escrivania es trobava durant un temps al castell i algun rector l'haguera arrendada, fet que podria explicar que alguns manuscrits romangueren allà i que, en un cert moment, es retornaren a la parròquia, i aporta constància escrita d'una reposició d'aquest tipus: "Fou trobat aquest llibre en lo castell ab [diverses] cartes tallades ab un altre llibre del any M[CCC]XLVI per en G. Francesch not. lo qual los mana portar a la sglesia hon jo Bn. de Salt vicari perpetu de Verdú era [...] per ventura havia XXXX anys que los dits llibres eran en lo castell"⁷. Aquest text es troba escrit al primer full d'un llibre de notes dels anys 1348-1349 que és al fons parroquial⁷.

Es desconeix si entre els documents retornats a l'església es trobava el Regiment de Jacme d'Agramont, però molt probablement sí que hi era un llibre de notes dels anys 1348-1349 que duu a la coberta les següents línies: "Liber notularum comun[...] scribanie Verduni. Anno domini MCCCXLVIII et testamentorum et

inventariorum factum per Andreas Ferran notarium publicum et scribanum (i nupcias) 1348-1349”⁷. Es presenta la coincidència que a la portada d’aquest llibre figura l’any 1348 en caràcters àrabs, escrit per la mateixa mà que va traçar “en lo any 1348” al primer full del Regiment. La data es deu en tots dos casos, a bon compte, a Mn Ramon Berenguer quan, a les acaballes del segle XIX i començaments del XX, mogut més per la bona voluntat que per qualsevol criteri arxivístic, seleccionà alguns documents que jutjà d’interès històric i els agrupà en diversos volums miscel·lanis⁷. Enric Arderiu descrigué així la troballa del manuscrit: “Allà, al arxiu parroquial de Verdú, jeya ’l tractat de Mestre Jacme confós entre altres papers, relligats tots en un volum, segon de la sèrie”¹.

Per la diferència de quaranta anys entre la data d’escriptura del Regiment i la que figura al final del text (MCCCLXXXVII), no es pot descartar que aquesta corresponga a l’any en què es va rebre a la parròquia des del castell.

HIPÒTESIS

S’han exposat fins ací unes observacions com són l’existència, fins ara inadvertida, de dues mans al manuscrit d’Agramont i una coincidència de dates a l’arxiu on es troba. S’han apuntat també algunes hipòtesis, com el fet que la còpia es fera al dictat des d’un esborrany, ja que si ho haguera estat des d’altra còpia cal·ligràfica l’escrivà secundari no hauria necessitat substituir el principal en les línies corresponents a la primera recepta. També s’ha aventurat que la data al final del document podria ser la de restitució a la parròquia de Verdú. Les hipòtesis són febles, com ho ha estat sempre qualsevol hipòtesi que pretenguera aprofundir en l’estudi de la història d’aquesta obra mèdica singular. Així, Enric Arderiu¹, intrigat per com podria haver arribat el document a Verdú, assenyala: “Sols com á curiositat que serva de maridatge de lloch, y fins á cert punt, de temps amb aquesta obra, me plau consignar que per aquells anys, si no recordo malament un septeni avans, havia obtingut la llicenciatura a Lleyda lo rector de Verdú”. Aquest apunt, probablement fet tan sols amb la intenció d’estimular estudis posteriors, va ser suficient perquè Klebs⁸ deduïra que Arderiu insinuava l’autoria del rector. Per contra, Winslow⁹ interpretà, de les mateixes paraules, que el rector de Verdú podria haver estat el copista.

Més fortuna va tenir la intuïció de Karl Sudhoff⁹ quan va conèixer, el 1925, l’existència del Regiment d’Agramont i apuntà que el canceller de Montpeller Joannes Jacobi tal volta era d’origen català, i que Jacme d’Agramont podria haver estat el seu pare. La intuïció no s’ha confirmat, però va permetre a Simon de Guilleuma¹⁰ identificar Joan Jacme, traductor al català, des de l’àrab, del Libre de la figura del uyl, d’Alcoatí, amb el canceller de Montpeller, i definir-lo com a súbdit del rei d’Aragó. Guilleuma arriba a afirmar que Joan Jacme era fill de Jacme d’Agramont, havia nascut a Lleida i s’havia format com a metge al seu Estudi.

Un document exhumat per Simon de Guilleuma¹⁰, i esmentat per Joan Veny¹¹, recull la visita mèdica que un mestre Jacme va fer a Jaume II desplaçant-se des

de Lleida a Calatayud, on el rei es trobava. McVaugh¹² no dubta en qualificar Jacme de Lleida com a protegit de Guillem de Besiers, primer catedràtic de medicina de l'Estudi lleidatà. Probablement va anar a Calatayud per indicació del seu mestre, ja que Guillem no podia acudir-hi immediatament. Les freqüents absències del catedràtic havien estat acceptades pels paers, però li demanaren que durant elles poguera substituir-lo un altre metge de l'Estudi de Montpeller, encara que tinguera tan sols el grau de batxiller. La carta de petició està datada en 13 de febrer del 1304, però no se'n pot deduir que aquesta demanda fou atesa i que el batxiller substituït va ser Jacme, natural de Lleida, que visità Jaume II a Calatayud a finals de març del 1304, a requeriment de Guillem de Besiers¹³.

Quan s'aborda l'estudi de les circumstàncies històriques que envolten la còpia del Regiment, s'ha d'admetre que ens trobem en el camp de les hipòtesis, però la importància del document en la història de la salut pública, reconeguda per Winslow⁹, ens duu a moure'ns-hi amb la intenció d'aportar, si no proves, almenys dubtes que estimulen a recórrer nous camins en el coneixement del manuscrit.

La transcripció d'Arderiu¹⁴ va aparèixer publicada, per primera volta, al Butlletí del Centre Excursionista de Lleyda de l'any 1909, i en ella transcriu l'últim paràgraf de la següent manera: "Ffo acabat aquest tractat en lan de nostre seynnor Ihesu xrist. M. CCC. XL. VIII. en la vigília de sent March, per Maestre Jacme dagramont Maestre en arts e medicina en lo derrer ⁽¹⁾ an de la sua lectura". I l'⁽¹⁾ remet a la nota: "L'original és molt borrós; no sabem si hi diu derrer o hi diu tercer".

En l'edició del 1910, ja com a quadernet separat, es repeteix la transcripció i la nota però, a l'entrament, Arderiu¹ es decanta cap al mot derrer i ho fa, tal volta, perquè havia trobat a l'Arxiu Municipal de Lleida les suplicacions sobre l'alberg que na Ysabel, esposa de Jacme d'Agramont, fa als paers amb data de 18 de juliol de 1349. Arderiu suposà que si Agramont haguera estat viu, hauria fet la demanda ell mateix. També en dedueix que la còpia devia ser posterior a la no documentada desaparició del catedràtic si aquell derrer indicava que ja havia mort, molt probablement de la glàiola.

La pestilència arribà als ports de València i de Barcelona en el mes de maig de 1348 i s'estengué ràpidament, però va passar cert temps abans que consten documentades algunes morts de persones importants. Així, Pere Mitjavila va morir, al seu palau del carrer Montcada de Barcelona, el dia de Sant Joan d'aquell any; l'abat de Poblet, Ponç de Copons, ho va fer el 29 de juliol, i la pestilència arribà a Saragossa a finals de setembre¹³. Si, ateses les dates anteriors, es concedeix una distància temporal almenys de dos a tres mesos entre la finalització del Regiment i la mort de Jacme d'Agramont, contrasta l'exactitud amb què l'últim paràgraf, suposadament afegit amb posterioritat a la mort del mestre lleidatà, precisa la data de terminació del manuscrit: la vigília de Sent March (24 d'abril).

Per altra banda, si des del document de mestratge atorgat a Arnau çà Riera l'any 1344 es dedueix que, en aquell temps, hi havia dos catedràtics de medicina a l'Estudi, Jacme d'Agramont i Walter de Wrobruge¹², el 1348 podria pensar-se que no correspon al tercer any de lectura del primer. Però aquesta deducció pot ser relativitzada si es té en compte que els professors eren afermats pels clavaris

solament per un any, i el 1346 les classes van quedar interrompudes durant un temps, ateses les desavinences amb les autoritats municipals, de manera que els paers demanaren que els traguessin l'Estudi de Lleida. El conflicte va ser prou important com perquè els jurats i prohoms de Saragossa demanaren al rei que l'instal·lara a la seua ciutat¹⁵.

Altra possibilitat és que el mateix Agramont haguera decidit posar fi al seu mestratge. Els mestres en medicina no estaven tan ben considerats, ni socialment ni en remuneració econòmica, com els professors en drets. L'equiparació entre ells es va produir el 1392 per ordre de Joan I¹⁶.

Davant de la possibilitat que el manuscrit fóra la primera còpia cal·ligràfica del Regiment, vaig esmerçar esforços en esbrinar com hauria arribat a Verdú, i vaig tornar a la relació, indicada per Arderiu, entre l'Estudi i el rector del poble que hi va obtenir el doctorat el 1341. Es va consultar el fogatge de 1358, que es conserva a l'Arxiu Diocesà de Girona, Mitra, Calaix 5 n°31, i en ell consta un foc a Verdú amb el nom d'Agramunt, però no se'n pot deduir, ni descartar, un parentiu amb mestre Jacme. S'hi pot veure que hi ha un canvi de 'o' per 'u', però aquesta circumstància no descarta el cognom Agramont, perquè el canvi ha estat constant en les referències al mestre de l'Estudi malgrat haver insistit Joan Veny¹¹ en la seua incorrecció, ja que la vocal és tònica. Veny¹¹ assenyala, per contra, que el llinatge Agramont, amb la 'de' anteposada, correspon al topònim llenguadocià Aigremont, i els avantpassats de Jacme probablement es trobarien entre els molts repobladors que, procedents d'enllà dels Pirineus, s'establiren a l'Aragó i a Lleida durant el segle XII. Al fogatge de 1358 també es troben els noms 'd'en Agramunt' a Puigdemàger i 'Agramunt' a Solanelles.

Abunda en el possible error gràfic el fet que al Dictionnaire de biographies roussillonaises¹⁷ es recull el nom Étienne d'Agramont, que era arxidiaca de Vallespir el 1394, i a qui Jerónimo de Ocón, bisbe d'Elna, va nomenar el seu vicari general al mateix temps que era prior de Santa Maria de Gualter, a la diòcesi d'Urgell. En les referències catalanes a la mateixa persona se la suposa originària de la Plana d'Urgell, però el cognom ha canviat a Esteve d'Agramunt¹⁸. La variació ha arribat a la Gran enciclopèdia catalana on, sota l'entrada 'Jerónimo de Ocón', també figura com a 'Agramunt'. S'haurien d'evitar els excessos en la normalització dels noms, perquè poden induir a errors, i per aquest motiu hem d'agrair a Xavier Luna-Batlle la seua insistència en preservar el nom correctament escrit quan va oferir la digitalització del Regiment a la Memòria Digital de Catalunya.

Per altra banda, el manuscrit indica, a la pàgina 11 v columna a, "[...] posar sobre la busaynna l sagell de cera nova, lo qual sie feyt segons que deffora és figurat en lo marge", però al marge no apareix cap dibuix. Resulta estrany un oblit d'aquesta importància en un manuscrit que ha estat redactat amb tanta cura i s'ha revisat després. Cap la suposició que el segell de cera nova estiguera dibuixat en una pàgina a banda que s'ha perdut.

Tal volta no seria l'únic full que li ha desaparegut al document. Joan Veny¹¹ ja va assenyalar la possible pèrdua del primer foli, on figuraria el títol amb què

aparegué a l'edició d'Arderiu: Regiment de preservació a epidímia o pestilència e mortaldats que, així escrit, no es troba a les pàgines que es conserven, i sobre el qual Arderiu¹ insisteix a l'entrament de l'edició del 1910: "Perdona'm, bon lector, si't conto la troballa d'un manuscrit; de l'obra d'en Jacme d'Agramont «Regiment de preservació a epidímia o pestilència e mortaldats». Veny¹¹ apunta que probablement va desaparèixer quan el Regiment, que estava relligat amb altres documents, va ser enquadernat a part, potser per presentar-lo al Segon Congrés de Metges de Llengua Catalana, que es va celebrar a Barcelona el 1917. La pèrdua de la coberta podria explicar el número '2' que, a ploma i amb caràcter aràbic, figura a l'actual primer full, junt a l'1 traçat a llapis que correspon a la paginació feta, possiblement, per a la mateixa enquadernació (vegeu: Imatge 5).

La cerca del dibuix que falta al marge seria una bona excusa per a tornar a l'arxiu de Santa Maria de Verdú, però primer s'hauria de sospitar el motiu pel qual el segell estaria dibuixat en un full independent. El lector ha seguit la meua idea que potser ens trobem davant de la primera còpia cal·ligràfica, dictada des d'un esborrany i revisada per l'escrivà secundari, que seria una persona suficientment versada en medicina com per haver escrit les línies corresponents a la primera recepta, amb els seus signes habituals. La còpia podria estar destinada a que altres escriptors en feren simultàniament varies còpies al dictat, a una escriptoria, i sota aquestes circumstàncies, arribats al punt en què havien de dibuixar el segell, els resultaria més pràctic fer-ho si el tenien al seu davant, col·locat sobre un faristol.

Al llarg d'aquest treball he fet notar uns fets que, pareix ser, havien passat inadvertits, com són les dues mans al manuscrit i la coincidència de dates entre l'any de la redacció i el de la restitució, quaranta anys més tard, a la parròquia d'uns documents que es trobaven al castell de Verdú. La resta són hipòtesis exposades amb la intenció que, ja que mai no es podran confirmar, almenys estimulen altres estudiosos a descartar la sospita que la còpia que es conserva del Regiment en va ser la primera còpia cal·ligràfica, i el propi Jacme d'Agramont el segon escrivà i el corrector.

Bibliografia

1. Arderiu, Enric. Regiment de preservació a epidímia o pestilència e mortaldats. Lleida: Josep A Pagès; 1910.
2. Cremades, F. Traducció al castellà del 'Regiment de preservació a epidímia o pestilència e mortaldats' de Jacme d'Agramont [Internet]. Alacant: RUA [Repositori Institucional de la Universitat d'Alacant]. 2009. [Citat 3 de maig 2018]. Disponible en <https://rua.ua.es/dspace/handle/10045/13434>
3. Veny, Joan. Regiment de preservació de pestilència (1348). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; 2015.
4. MDC: Memòria Digital de Catalunya [Internet]. Col·lecció Manuscrits de la Biblioteca de Catalunya. Font: Arxiu Parroquial de Santa Maria de Verdú. Barcelona: MDC [citad 3 de maig 2018]. Disponible en <http://mdc.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/manuscritBC/id/234087/rec/12>

5. Arrizabalaga, Jon; García Ballester, Luis. El Regiment de la pestilència de Jacme d'Agramont: ocasión y destinatarios. Dins: Joan Veny. Regiment de preservació de pestilència (Lleida, 1348) de Jacme d'Agramont [Internet]. Barcelona: Enciclopèdia Catalana; 1998. [citad 4 maig 2018]: Disponible en http://www.luisvives.com/obra-visor/regiment-de-preservacio-de-pestilencia-lleida-1348--0/html/febfefdc-82b1-11df-acc7-002185ce6064_22.html#l_5_
6. Colón, Germà; García, Arcadi, editors. Furs de València. Volum VIII. Barcelona: Editorial Barcino; 1999.
7. Farré Targa, M A. L'arxiu de la parròquia de Santa Maria de Verdú. Tàrraga: Arxiu Històric Comarcal; 2002.
8. Klebs, Arnold C. A Catalan Plague-tract of April 24, 1348, by Jacme d'Agramont. Dins: Rapport du 6e Congrès International d'Histoire de la Médecine. Leyde-Amsterdam, 18-23 juillet, 1927. Anvers: de Vlijt; 1929. p. 229-232.
9. Winslow, Charles-Edward A.; Duran-Reynals, María Luisa. Jacme d'Agramont and the First of the Plague Tractates. Bulletin of the History of Medicine. 1948, nº 22, p. 747-765.
10. Simon de Guilleuma, Josep M. Notícia històrica dels oftalmòlegs de Catalunya fins a la fi de la XIVa centúria. Dins: Deztany, Lluís. Alcoatí; libre de la figura del uyl. Barcelona: Impremta La Renaixença; 1933. p. 29-38.
11. Veny, Joan. Regiment de preservació de pestilència de Jacme d'Agramont (s. XIV). Introducció, transcripció i estudi lingüístic. Tarragona: Publicaciones de la Diputació Provincial; 1971.
12. McVaugh, Michael R. Medicine before the plague. Practitioners and their patients in the crown of Aragon 1285-1345. 2a edició. Cambridge: Cambridge University Press; 2002.
13. Cremades, F. El Regiment de preservació de pestilència (1348) de Jacme d'Agramont. Història del manuscrit guardat a Verdú, context i versió en català actual. Tàrraga: Museu comarcal de l'Urgell-Tàrraga; 2016.
14. Arderiu, Enric. Regiment de preservació a epidímia o pestilència e mortaldats. Butlletí del Centre Excursionista de Lleyda. 1909-1910; any II: p. 55-93.
15. Roca, Josep M. L'Estudi General de Lleyda (conferència llegida fragmentàriament en la Sala d'Actes de la Paheria). Barcelona: Il·lustració Catalana; sense data.
16. Gort, Roser. L'Estudi General de Lleida al segle XIV. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida; 2016.
17. Capeille, Jean. Dictionnaire de biographies roussillonnaises. Perpignan: Imprimerie-librairie catalane de J. Comet; 1914.
18. Gascón, Sergi. El ms. B-71 de l'Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona i el ms. 4539 de la Biblioteca de Catalunya: dos nous còdexs del Llibre dels Àngels d'Eiximenis. Dins: Actes del Tretze Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes: Universitat de Girona, 9-12 de setembre de 2003, Volum 3. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; 2007. p. 247-260.

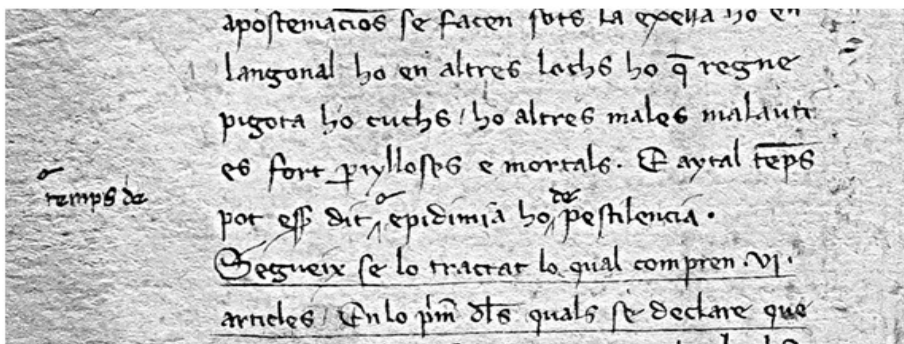
GRAELLA DE COMPARACIÓ CAL·LIGRÀFICA

lletra	escrivà principal	escrivà secundari
«a»		
«c»		
«ç»		
preposició «de»		
«e»		
«g»		
«r»		
«s» al final de mot		
signes abreviatius	escrivà principal	escrivà secundari
«per»		
«a» «ra»		
signes d'intercalació	escrivà principal	escrivà secundari
		

GRAELLA DE SIGNES A LES RECEPTES

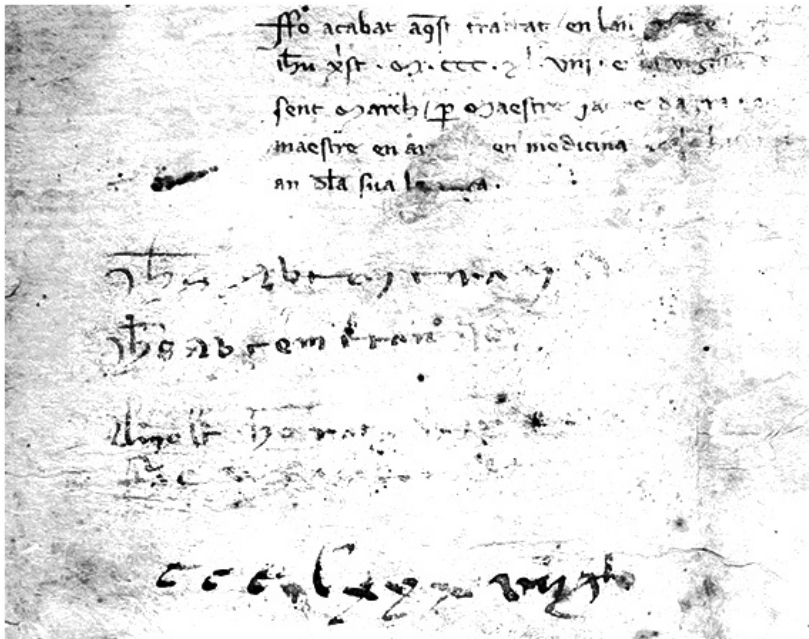
unitats	escrivà principal	escrivà secundari
recepta		
unça		
dracma		
escrúpol		
<i>semis</i> (la meitat)		
<i>ana</i> (en quantitats iguals)		

La interrogació indica que el signe s'atribueix per deducció a l'escrivà al qual s'assigna.

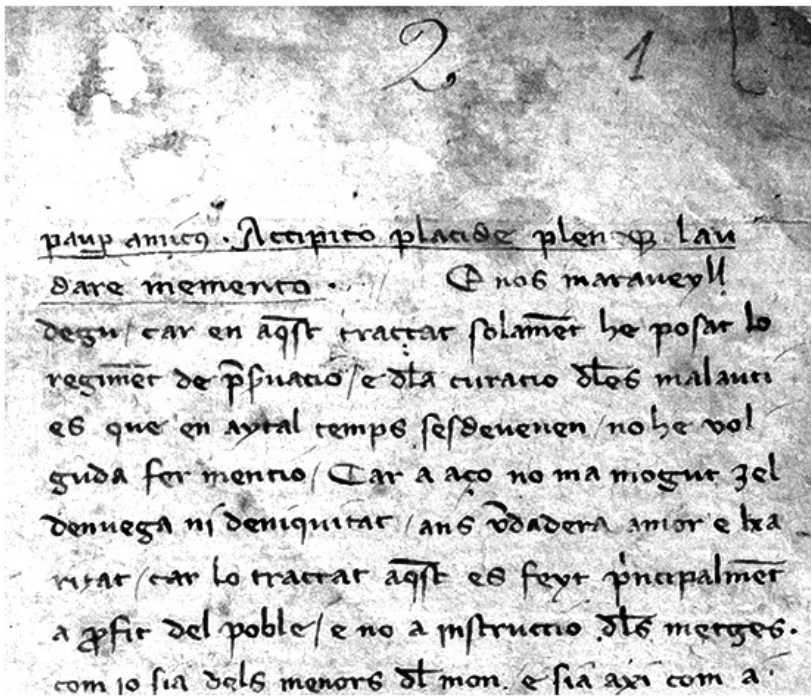
Imatge 1 (pàgina 2 v, fragment). Font: Arxiu Parroquial de Santa Maria de Verdú. Digitalitzat per Xavier Luna-Batlle. Disponible al web de Memòria Digital de Catalunya.

ffo acabat agst tractat / en lau
itu xst . o . x . ccc . 2 . v . iij . e .
fent o . x . iij . p . o . x . iij . e . ja . ne . da . r .
maestre en ar . an medicina .
an sta sua la .

Ihs . x . p .
Ihs . x . p .
Ihs . x . p .
ccc . lxx . viij .

Imatge 4 (pàgina 14 v, fragment). Font: Arxiu Parroquial de Santa Maria de Verdú. Digitalitzat per Xavier Luna-Batlle. Disponible al web de Memòria Digital de Catalunya.

2 1
pau amic . Accipio plande plen p lau
dare memento . ¶ Nos marauell
degu / car en agst tractat solamer he posar lo
regimer de psuacio / e sta curacio stos malauri
es que en aytal temps se sdeuenen / no he vol
guda fer mentio / Car a aco no ma mogur zel
denuega ni deniquitar / ans odadera amor e tra
riat / car lo tractat agst es feyt pncipalmer
a pfer del poble / e no a instruccio .
com io sia dels menors st mon . e sia axi com a .

Imatge 5 (pàgina 1 r, fragment). Font: Arxiu Parroquial de Santa Maria de Verdú. Digitalitzat per Xavier Luna-Batlle. Disponible al web de Memòria Digital de Catalunya.